

Simono Daukanto 200 - osioms metinėms

LIETUVIŲ ATGIMIMO ISTORIJOS STUDIJOS

4

Liaudis virsta tauta

BALTOJI VARNELĖ

**Redakcinė kolegija:
Egidijus Aleksandravičius
Antanas Kulakauskas
Rimantas Miknys
Egidijus Motieka
Antanas Tyla**

**Recenzavo įst. m. dr. Vytautas Žalys
Knygą parengti talkino: Vytautas Jogėla, Saulius
Pivoras, Vladas Sirutavičius, Giedrius Subačius,
Raimundas Lopata**

Redaktorius Gytis Vaškėlis

Dailininkas Saulius Motieka

Turinys

I. STRAIPSNIAI. STUDIJOS	7
<i>Antanas Tyla</i>	
Lietuvos valstiečių istorijos (1795-1861 m.) bruožai	7
<i>Saulius Žukas</i>	
Apie Pypkininkus	103
<i>Saulius Sužiedėlis</i>	
Kalba ir socialinė klasė pietvakarių Lietuvoje iki 1864 metų	119
<i>Giedrius Subačius</i>	
Simono Daukanto Didžiojo lenkų—lietuvių kalbų žodyno naujadarai: individuali žodžių daryba.	135
<i>Vytautas Berenis</i>	
Aristokratijos likimas: Henriko Ževuskio metamorfozės	217
<i>Egidijus Aleksandravičius</i>	
Atgimimo istorijos slenksčiai	235
<i>Thomas A. Michalskis</i>	
The National Consciousness among Lithuanian Emigrants to the United States at the Ending of the 19th and Early 20-th Century	251
<i>Tomas A. Michalskis</i>	
Lietuvių atgimimo psichologija Amerikoje tarp senųjų emigrantų XIX a. pabaigoje - XX a. pradžioje. Bendra apžvalga	265
<i>Egidijus Motieka</i>	
Nuo Lietuvių suvažiavimo Vilniuje iki Didžiojo Vilniaus seimo: Istoriografinė suvažiavimo pavadinimo analizė	267
<i>Sigitas Jegelevičius</i>	
Plėšikai ar kovotojai?	327
II. DISKUSIJA	339
<i>Saulius Pivoras</i>	
Lietuvių ir latvių valstiečių mentaliteto tautiški profiliai XIX a. pirmojoje pusėje	339
<i>Leonas Mulevičius</i>	
Valstiečių savimonė kaip istorijos mokslo objektas	363

<i>Ingė Lukšaitė</i>	383
<i>Jūratė Kiaupienė</i>	
Tezės diskusijai: Viduramžiai ir ankstyvieji naujieji laikai	391
<i>Algirdas Narbutas</i>	
Valstiečių tautinės–pilietinės savimonės klausimu	397
III. RECENZIJOS	407
<i>Jūratė Kiaupienė</i>	
Tautinė, luominė ir valstybinė savimonė viduramžiais.	
Tyrinėjimo problemos	407
<i>Vladas Sirutavičius</i>	
"Liaudis virsta tauta" - E.Vėberio paradigma	419
<i>Česlovas Laurinavičius</i>	
Netradicinė recenzija Leono Sabaliūno monografijai "Lietuviška socialdemokratija iš perspektyvos, 1893-1914 m."	437
IV PUBLIKACIJOS	449
<i>Zita Medišauskienė</i>	
Carinės valdžios sumanymas leisti liaudžiai skirtą žurnalą rusų ir žemaičių kalbomis XIX a. 7-ajame dešimtmetyje	449
<i>Antanas Kulakauskas</i>	
Penki 1882-1883 m. Rytų Lietuvos valstiečių kolektyviniai prašymai dėl lietuvių spaudos lotyniškuoju raidynu leidimo	479
<i>Juozas Tumas</i>	
Mūsų liaudis ir jos šviesuomenė Didžiojo Vilniaus seimo laiku. (Parengė E.Motieka)	491
STUDIA HISTORII ODRODZENIA LITEWSKIEGO RESUME	507
STUDIES OF THE HISTORY OF THE LITHUANIAN REVIVAL. SUMMARY	521
STUDIEN ZUR GESCHICHTE DER LITAUISCHEN WIEDERGEURT. KURZFASSUNG	535
ASMENVARDŽIAI	551
VIETOVARŽIAI	571

IV PUBLIKACIJOS

Zita Medišauskienė

CARINĖS VALDŽIOS SUMANYMAS LEISTI LIAUDŽIAI SKIRTA ŽURNALĄ RUSŲ IR ŽEMAIČIŲ KALBOMIS XIX A. 7-AJAME DEŠIMTMETYJE

Krymo karas buvo tarsi lakmuso popierėlis, kuris parodė tikrąją Rusijos, grėsmingiausios anuometinės Europos valstybės, galią ir realią jos ekonomikos padėtį. Nikolaus I sistema, su kuria jos kūrėjas siejo tiek daug vilčių, žlugo. Ir nors naujasis caras Aleksandras II buvo tėvo pasekėjas ir jo sistemos šalininkas, jis vis dėlto aiškiai suvokė, kad kito kelio nėra - reformos būtinos. 1858-1866 metai Rusijoje - didžiųjų reformų, iš kurių pati reikšmingiausia, be abejo, buvo baudžiavos panaikinimo reforma, metai.

Permainų vėjai neaplenkė ir vadinamųjų lietuviškųjų gubernijų (Vilniaus, Kauno, Gardino, Minsko). 1856 m. Vilniaus kariniu gubernatoriumi tapo V. Nazimovas, kurio paskyrimas žymėjo liberalesnės vyriausybės politikos pradžią: amnestija 1831 m. sukilėliams, kai kurios nuolaidos bajorijai, gerėlesnės visuomeninės ir kultūrinės veiklos sąlygos. Šių nuolaidų paskatinta, lietuviškųjų gubernijų bajorija ėmė kelti politinius reikalavimus - buvusias LDK žemes prijungti prie Lenkijos Karalystės, suteikiant jai autonomiją, arba net atkurti Lenkijos ir Lietuvos valstybę su 1772 m. sienomis. 1861 m. prasideda manifestacijos ir neramumai, į kuriuos vyriausybė atsakė represijomis ir baudžiamosiomis priemonėmis. Tačiau valdžios vyrams Peterburge ir juo labiau V. Nazimovui buvo aišku, kad vyriausybei savo jėgomis bei vien represijomis nepavyks susidoroti su bajorijos ir dvasininkijos opozicija. Šioje kovoje reikėjo sąjungininkų ir tokiu sąjungininku galėjo tapti visuomeninio gyvenimo subjektu tampanti valstietija. Ši mintis vaizdžiai išreiškta P.Ščebalskio, Liaudies švietimo ministerijos tarnautojo ypatingiems pavedimams,

rašte, kuriame jis, komentuodamas V. Nazimovo pasiūlymus dėl liaudies žurnalo leidimo ir su tuo susijusius sunkumus, rašo: "Generolas-adjutantas Nazimovas su širdgėla pažymi, jog Vakarų krašto pravoslavų-rusų gyventojams trūksta vidinių jėgų; jis, atrodo, įsitikinęs, kad vienos vyriausybės, kad ir kokia ji būtų veikli, jėgų negana sėkmingai kovai su atvira ir slapta dviejų labiausiai apsišvietusių šio krašto luomų - lenkų dvarininkijos ir katalikų dvasininkijos - veikla. Ką reikėtų daryti, /siekiant/ persvaros mūsų pusei ir neprarandant lemtingojo mūšio, belaukiant to meto, kai valstietija, įgavusi tikrąjį svorį ir reikšmę, visu savo svoriu guls ant svarstyklių lėkštės? Atsakyti, regis, nesunku: paskatinti visas esamas visuomenines jėgas. Visos kitos priemonės išbandytos: ir griežtumas, ir nuolaidžiavimas, ir sistemingas lenkų tautybės tame krašte slopinimas, ir kai kurių teisių jai dovanojimas - visa tai, pasirodė, nepasiekė tikslo. Nė vienai iš šių sistemų /esant/, vyriausybė neįgijo nuoširdžių draugų tarp lenkų katalikų ir neišvengė kaltinimų, /kuriuos/ kartoja visa Europa. Humanistai ja netikėjo, o griežtos priemonės nesusilpnino priešpriešos; tad tegu pati tauta stoja į kovą ir gina save, esminius savo interesus. Jos niekas neapkaltins, kad ji veikia kaip partija: tokiu atveju ji ir negali kitaip veikti, t.y. kitaip, nei su entuziazmu, užsidegimu, su neįveikiama aistros jėga, savybėmis, kurių negali ir neprivalo turėti vyriausybė".

Tai ne vien privataus asmens nuomonė. Jai buvo pritariama ir Rusijos vyriausybėje. Štai 1862 m. Vidaus reikalų ministerijos sudarytoje 1861-1862 metų padėties Vakarų krašte apžvalgoje daroma išvada, jog krašte vyriausybė gali remtis tik valstietija, kaip materialia jėga².

Remtis valstietija atrodė visai natūralu dar ir todėl, kad, Rusijos oficialiųjų sluoksnių nuomone, Vakarų krašte tik bajorija yra kitatautė - lenkiška, o visa liaudis - rusiška, tik lenkų ponų bei katalikų dvasininkų užguita ir primiršusi savo kilmę.

Nedelsiant veikti skatino ir krašte susiklosčiusi padėtis: plito "lenkų partijos" atsišaukimai, kuriuose dvarininkai

buvo raginami, net aukojant kai kuriuos interesus, suartėti su liaudimi, patraukti ją į savo pusę, steigti lenkiškas liaudies mokyklas ir per švietimą skleisti lenkiškas idėjas, išugdyti meilę Lenkijos istorijai ir tautiniams paminklams, pakelti tautinę dvasią ir pan. Iš visur gaunami pranešimai apie lenkiškų liaudies mokyklų steigimą, knygų liaudžiai leidimą, dvarininkų pasitarimus, svarstant priemones, kaip suartėti su liaudimi, kėlė vietinei ir centrinei administracijai didžiulį nerimą. Valdžia ėmėsi atsakomųjų priemonių, kurios turėjo supriešinti liaudį su bajorija, patraukti ją į rusiškosios valdžios pusę: "provalstietiška" baudžiamos panaikinimo reforma lietuviškosiose gubernijose, rusiškų liaudies mokyklų steigimas jose, Vilniaus švietimo apygardos globėjo A.Širinskio-Šichmatovo sumanymu, turėjo būti dėstoma ir žemaičių kalba (kur gyventojai žemaičiai ir lietuviai), pagaliau sumanymas leisti liaudies žurnalus rusų ir žemaičių kalbomis.

Rusijos politikos Lietuvoje XIX a. viduryje istoriografija nėra gausi. Bene geriausiai nušviestas skausmingas lietuvių tautai spaudos draudimas dr.V.Merkio darbuose³, išnagrinėtas valstiečių judėjimas⁴, pramonės vystymasis XIX a.⁵, kai kurie nacionalinės priespaudos klausimai⁶, o pastaruoju metu pabandytas aptarti ir bendras Rusijos politikos pobūdis Lietuvoje XIX a. antroje pusėje⁷. Iš darbų, kurie liestų mus dominančią problemą, t.y. carinės valdžios pastangas patraukti valstietiją į savo pusę, ir taip išvirtinti Vakarų krašte, paminėtina S.Lazutkos studija, kurioje pažymėtos kai kurios valdžios nuolaidos valstietijai vykdant baudžiamos panaikinimo reformą⁸, taip pat A.Kulakausko straipsnis apie liaudies švietimo reorganizavimą XIX a. 7-ojo dešimtmečio pradžioje⁹.

Šių priemonių arsenalą turėjo papildyti ir minėtas liaudies žurnalas, kaip viena iš Rusijos valdžios ideologinio poveikio valstietijai, tampančiai savarankiška visuomenės dalimi, priemonių, turėjusių padėti baltarusių valstiečius gražinti prie jų tikrosios kalbos, tikėjimo, prigimties, lietuvių valstiečius padaryti ištikimais sosto pavaldiniais, o vieniems ir kitiems "padėti greičiau susilieti su bendra tėvyne - Rusija".

Lietuvos valstybiniame istorijos archyve saugomos dvi bylos, kurios pateikia gana išsamų vaizdą, kaip kilo liaudies žurnalo idėja, kaip ji buvo įgyvendinama, pagaliau, kodėl žurnalas vis dėlto neišvydo dienos šviesos. Vilniaus generalgubernatoriaus kanceliarijoje buvo sudaryta byla, pavadinta "Apie įsteigimą Vilniuje komisijos seniesiems aktams tirti ir apie liaudies žurnalo leidimą". Byla pradėta 1862 m. balandžio 26 d., baigta 1865 m. balandžio 20 d. ir turi 150 lapų¹⁰. Joje sukauptas Vilniaus karinio gubernatoriaus V.Nazimovo susirašinėjimas su liaudies švietimo ministru A.Golovninu dėl žurnalo, yra žurnalų programos, redakcijos sudėtis, pirmojo numerio turinio projektas, M.Muravjovo atsiliepimai apie tokio žurnalo leidimo tikslingumą, Vakarų komiteto nuomonė šiuo klausimu ir kt.

Minėtą bylą papildė Vilniaus švietimo apygardos valdybos fonde esanti byla "Apie liaudies žurnalo rusų, lietuvių ir žemaičių kalbomis leidimą", pradėta 1863 m. sausio 25 d., baigta 1868 m. kovo 2 d. ir turinti 114 lapų¹¹. Ją sudaro V.Nazimovo atsiliepimas į P.Ščebalskio 1862 m. gegužės 1 d. pasiūlymą, abiejų P.Ščebalskio pasiūlymų (jau minėto ir 1862 m. rugsėjo 23 d.) kopijos, keletas žurnalo sąmatos variantų, A.Širinskio-Šichmatovo rašto liaudies švietimo ministrui su žurnalo programomis ir savo pastabomis juodraštis bei didelis A.Širinskio-Šichmatovą pakeitusio Vilniaus švietimo apygardos globėjo I.Kornilovo raštas, kuriame pareikšta jo nuomonė dėl liaudies žurnalo leidimo ir pagrįstas sprendimas atsisakyti leisti tokį žurnalą.

Iš daugelio dokumentų publikavimui pasirinkome vieną - tai Vilniaus švietimo apygardos globėjo A.Širinskio-Šichmatovo 1863 m. pradžioje parengtą ir tų pačių metų balandžio 7 d. švietimo ministrui A.Golovninui išsiųstą raštą, kuriame išsamiai apibūdinti liaudies žurnalo uždaviniai, tikslai, leidimo sąlygos ir forma bei abiejų - rusiškojo žurnalo ir žemaitiškojo laikraščio - programos. Tiesa, publikacija parengta iš juodraščio, bet visas tolimesnis susirašinėjimas liudija, kad būtent toks raštas pasiekė ministrą¹².

Mintis leisti liaudies žurnalą pirmiausia, matyt, kilo V.Nazimovui. Iš švietimo ministro A.Golovnino 1862 m. balandžio 25 d. rašto V.Nazimovui aiškėja, kad pastarasis, tikriausiai 1861 m. pabaigoje, vidaus reikalų ministrui pateikė du raštus apie politinę padėtį krašte. Tuose raštuose buvo išdėstyti trys karinio gubernatoriaus pasiūlymai: 1) Vilniuje arba kur kitur įkurti universitetą; 2) steigti liaudies mokyklas, o Valstybės turtų ministerijai priklausančias perduoti mokyklų vadovybei ir pakankamai aprūpinti kaimo šventikus bei kitus liaudies mokyklų mokytojus; 3) leisti liaudies žurnalą ir įsteigti ypatingą komisiją iš rusų mokslininkų seniesiems aktams tirti ir spausdinti¹³. Vidaus reikalų ministras šiuos pasiūlymus perdavė svarstyti Ministrų komitetui ir 1862 m. kovo mėn. caras patvirtino komiteto nutarimus. Dėl pirmojo pasiūlymo: nusistovėjus rimčiai Vakarų krašte, pavesta kariniam gubernatoriui kartu su Vidaus reikalų bei Finansų ministerijomis pateikti pasiūlymus, kaip organizuoti lietuviškosiose gubernijose aukštąsias bendrąsias arba specialiąsias mokymo įstaigas, kartu neužmirštant artimiausio tikslo - šio krašto susiliejo su Rusija. Antru klausimu komitetas manė, kad liaudies mokyklų steigimas Vakarų krašte turi būti svarstomas kartu su tokių mokyklų organizavimu visoje imperijoje. Dėl trečiojo pasiūlymo Ministrų komitetas nutarė: nustatyti, kokių išlaidų pareikalaus liaudies žurnalo leidimas bei ypatingosios komisijos įsteigimas ir surasti lėšas toms išlaidoms padengti. Švietimo ministras A.Golovninas, pranešdamas apie šiuos Ministrų komiteto nutarimus V.Nazimovui, prašo jo nurodyti žurnalo ir komisijos sąmatas ir numatomus finansavimo šaltinius¹⁴. Kartu ministras, "būdamas įsitikinęs liaudies žurnalo leidimo ir senųjų aktų tyrimo komisijos neabejotina svarba kraštui", kreipėsi į Švietimo ministerijos tarnautojus, ragindamas juos pateikti savo pasiūlymus šiuo klausimu¹⁵. Į kreipimąsi atsiliepė tarnautojas ypatingiems pavedimams P.Ščebalskis¹⁶. Jis pateikė savo nuomonę dėl žurnalo leidimo ir sudarė sąmatą - 6 tūkst. rb. metams. P.Ščebalskis savo rašte pritarė liaudies žurnalo idėjai, bet manė, kad ji turėtų leisti ne vyriausybė savo lėšomis, o visuomeninė

organizacija, geriausiai - įsteigtas Rusų-Lietuvos krašto raštingumo komitetas¹⁷. Žurnalas išeitų kas mėnesį knygutėmis, nes prie knygučių liaudis labiau įpratusi. Autorius siūlo spausdinti žurnalą trimis kalbomis - rusų, lietuvių ir žemaičių, tik rusų kalbą reikėtų pritaikyti vietinei tarmei (t.y. baltarusių kalbai). Jame reikėtų skelbti vyriausybės įsakus, svarbiausius kaimų bendruomenių sprendimus, prievolių dydžius, praktinius patarimus, informaciją apie vietinius amatus, turgus, kainas, medicininius patarimus, istorinius ir beletristinius pasakojimus, vietines dainas, legendas, įdomesnius įvykius, dvasinio-moralinio turinio straipsnius. P.Ščebalskis siūlo nedaryti privalomos prenumeratos, kuri tik atbaidytų. Geriau būtų, jei kaimo mokytojai, pravoslavų šventikai ir rusų dvarininkai dalytų jį tiems, kuriems laiko esant verta. Kainą nustatyti kuo mažesnę, bei leisti pardavinėti atskiromis knygutėmis po 10-20 kapeikų¹⁸.

Siųsdamas P. Ščebalskio raštą V.Nazimovui, A.Golovninus kartu siūlo, jei nebus rasta lėšų žurnalui finansuoti iš vietinių resursų, išlaidas padengti Liaudies švietimo ministerijos biudžeto sąskaita¹⁹.

Gegužės 31 d. V.Nazimovas, atsakydamas A.Golovninui, pritaria P.Ščebalskio sudarytai samatai, bet pabrėžia, kad jokių vietinių lėšų rasti nepavyko ir prašo ministrą kreiptis į Imperatorių, kad šis leistų žurnalo leidimui reikalingas lėšas skirti iš Liaudies švietimo ministerijos biudžeto²⁰. Netrukus, birželio 15 d., vėl rašo A.Golovninui, jau išsamiai nagrinėdamas P.Ščebalskio pasiūlymus. Iš esmės jiems pritardamas, V.Nazimovas su kai kuo nesutinka. Jo manymu, Vakarų krašte nėra pakankamai rusų intelektualinių jėgų, kurios galėtų įsteigti raštingumo komitetą ir leisti žurnalą, todėl tuo turėtų užsiimti vyriausybė, be abejo, į darbą įtraukdama visus, kurie tik panorėtų. Ypač pageidaujamas pravoslavų šventikų dalyvavimas, nes jie esą arčiausiai liaudies ir geriausiai žina jos poreikius. Aptardamas kalbas, kuriomis turėtų būti leidžiamas žurnalas, V.Nazimovas rašo: "pakanka, kad žurnale būtų du tekstai: rusų, tiksliau sakant, baltarusių, kuri sudarytų rusišku šriftu perteikta popieriuje

vietinė rusinų tarmė, kaip tai visai sėkmingai padarė Lvovo laikraštis "Slovo"³⁷, - ir žemaičių, išlaikant įprastą šiai kalbai lotynišką šriftą"²². Nors, jo manymu, visiškai nuspręsti, kuria kalba - lietuvių ar žemaičių - leisti žurnalą, turėtų žmonės, "gerai išmanantys abiejų šių liaudies kalbos šakų" skirtumus ir panašumus. Pritardamas P.Ščebalskio pateiktajai programai, karinis gubernatorius pažymi, kad žurnalas turėtų būti ir įdomus pasiskaitymas laisvalaikiu. Žurnalo forma turėtų būti laikraštinė, t.y. leisti jį lapais kartą per savaitę, kol jis įsitvirtins. Kainą nustatyti 1 kapeiką už lapelį ir dalyti jį, išskyrus prenumeratorių, visiems norintiems. Privalomą prenumeratą padaryti kaimo mokykloms, kaimo šventikams, valsčių viršininkams ir valdyboms²³.

Po šio V.Nazimovo rašto susirašinėjimas ilgam nutrūko. Ir tik 1863 m. sausio 12 d. A.Golovniną siunčia raštą Vilniaus generalgubernatoriui, kuriame praneša, kad sausio 3 d. buvo gautas Imperatoriaus leidimas iš Liaudies švietimo ministerijos biudžeto kasmet skirti po 6 tūkst. rb. Vilniaus švietimo apygardos globėjui liaudies žurnalo rusų, lietuvių ir žemaičių kalbomis leidimui. Kartu ministras informuoja, kad jis pavedė Vilniaus švietimo apygardos globėjui A.Širinskiui-Šichmatovui sudaryti žurnalo programą ir pateikti ją tvirtinimui, kad būtų galima kuo greičiau pradėti žurnalą leisti²⁴.

A.Širinskis-Šichmatovas, remdamasis P.Ščebalskio, V.Nazimovo siūlymais bei generalgubernatoriaus kanceliarijoje parengta programa, sudarė rusiško žurnalo ir žemaitiško laikraščio "Liaudies draugas" (taip jie turėjo vadintis) programas ir su savo pastabomis balandžio 7 d. nusiuntė švietimo ministrui²⁵.

Tačiau tų pačių 1863 metų gegužės mėn. generalgubernatorių V.Nazimovą pakeitė M.Muravjovas. O kadangi žurnalo leidimas turėjo būti suderintas su generalgubernatoriumi, jau gegužės 10 d. A.Golovniną siunčia užklausimą M.Muravjovui, prašydamas pareikšti savo nuomonę dėl liaudies žurnalo leidimo ir švietimo apygardos globėjo parengtos programos²⁶. Bet atsakyti M.Muravjovas neskuba. Byloje išliko generalgubernatoriaus kanceliarijoje

birželio mėnesį parengto atsakymo švietimo ministrui projektas. Jame aiškinama, kad svarbiausia yra liaudies mokyklų steigimas ir tik po to, kai liaudis taps raštinga, žurnalas bus svarbi priemonė, žadinanti liaudies vienybę su Rusija suvokimą. Ir greta M.Muravjovo rezoliucija: "palikti be pasekmių"²⁷. Liepos mėn. vėl parengtas analogiškas atsakymas ir vėl M.Muravjovo nurodymas: "atidėti tolesniam laikui"²⁸.

Matyt, antroje tų metų pusėje M.Muravjovas pagaliau apsisprendė, nes jo pavedimu A.Širinskis-Šichmatovas rašo laišką į Maskvą P.Ščebalskiui, kviesdamas jį atvykti į Vilnių baigti tartis dėl žurnalo redagavimo, nes pastarasis jau anksčiau buvo sutikęs tapti "Liaudies draugo" redaktoriumi²⁹.

Tačiau žurnalo "byla" vėl įstrigo. Pasikeitė Vilniaus švietimo apygardos globėjas, juo tapo I.Kornilovas. Vėl švietimo ministrui teko klausyti naujojo globėjo nuomonės dėl liaudies žurnalo leidimo. I.Kornilovo sušaukta Globėjų taryba iš esmės pritarė laidinio projektui, bet nutarė padaryti kai kurių pakeitimų. Svarbiausias iš jų: - nerandant tinkamo redaktoriaus žemaitiškam laikraščiui, pastarojo visai atsisakyta. Šioje vietoje vertėtų prisiminti, kad nuo 1864 m. vasario mėnesio buvo pradėtas įgyvendinti lietuviškos spaudos lotyniškais rašmenimis draudimas. Tų metų balandžio mėnesio pabaigoje pradėtas rengti ir gegužės mėnesį išspausdintas kirilica lietuviškas elementorius; birželio 5 d. M.Muravjvas uždraudė spausdinti lietuviškus elementorius lotyniškais raidėmis; lapkričio mėnesį uždrausti spausdinti skaitiniai lotynišku raidynu³⁰. Tokiomis sąlygomis, aišku, žemaitišką laikraštį lotynišku raidynu negalėjo būti leidžiamas, nebent kirilica. Antra vertus, jau lietuviškų elementorių kirilica rengimas parodė, kad šiam darbui tinkamų bendradarbių būrelis tikrai negausus ir iš jų redaktoriauti nėra kam. Anksčiau į šį postą numatytas L.Ivinskis I.Kornilovui pasirodė visai netinkamas, esą jis "ne tik negali būti žurnalo redaktoriumi, bet net nesugeba žemaitiškai parašyti originalaus straipsnio"³¹. Taigi Taryba, nutarusi nebeleisti žemaitiško laikraščio, apsiribojo vien periodiniu leidiniu rusų kalba "Rusų

skaitiniai" (Russkoje čtenije"). Apie šį Globėjų tarybos sprendimą 1864 m. rugpjūčio 30 d. I. Kornilovas pranešė generalgubernatoriui M. Muravjovui ir kartu pateikė naujojo leidinio programą³². Šis programai pritarė ir globėjas rugsėjo 11 d. pateikė ją švietimo ministrui³³. Dar nesulaukęs atsakymo, I. Kornilovas sukvietė bandradarbius, kurie pradėjo konkretų darbą, rengdami pirmąjį žurnalo "Rusų skaitiniai" numerį. Tuo tarpu A. Golovninō teikimu Vakarų komitetas svarstė žurnalo projektą, bet vieningos nuomonės taip ir nepriėjo, todėl nutarė leidinio likimą palikti spręsti pačiam Vilniaus generalgubernatoriui. Apie šį sprendimą spalio 24 d. švietimo ministras slaptai informavo M. Muravjovą³⁴. Galų gale švietimo ministrui pasiūlius, I. Kornilovui pritariant, 1865 m. balandžio 11 d. Imperatorius patvirtino Ministrų Tarybos nuomonę, kad liaudies žurnalo leidimui skirti 6 tūkst. rb. būtų perduoti "Šiaurės Vakarų krašto švietimo lėšoms padidinti"³⁵.

Taigi visiškai atsisakyta leisti ne tik žemaitišką laikraštį (priežastis aptarėme aukščiau), bet ir rusiškąjį žurnalą, mat nei M. Muravjovas, nei I. Kornilovas, atrodo, ne itin palaikė pačią žurnalo liaudžiai idėją. Jų nuomone, svarbiausias uždavinys yra liaudies švietimas - mokyklos ir knygos, nes liaudis, ypač baltarusių, nepakankamai raštinga, kad galėtų skaityti periodinę spaudą. Žurnalas - ateities reikalas, dabar tai tik nereikalingas valstybės lešų švaistymas. Kita vertus, I. Kornilovo nuomone, Šiaurės Vakarų krašte per maža rusų intelektualinių pajėgų, galinčių remti ir rengti tokį žurnalą. Be to, galima manyti, kad skyrėsi V. Nazimovo bei M. Muravjovo su I. Kornilovu veikimo metodai, ir tai, kas V. Nazimovui atrodė svarbu ir reikalinga, M. Muravjovui buvo niekam verta. Anot I. Kornilovo, "ne kokio nors asmens straipsnelis gali nuraminti protus, bet gubernatoriaus ar generalgubernatoriaus aplinkraštis"³⁶.

Sumanymas leisti žurnalą žemaičių ir rusų kalbomis mums įdomus kaip viena iš priemonių, turėjusių padėti valdyti valstiečius ir per juos integruoti Lietuvą į Rusijos imperiją. Kartu jis liudija apie Rusijos valdžios suvokimą tų politinių realijų, kurios susidarė išlaisvinus valstiečius

is baudžiavinės priklausomybės ir jiems įgavus naują padėtį visuomenėje.

LITERATŪRA

¹Lietuvos valstybinis istorijos archyvas (toliau - LVIA). F. 367. Ap. 4. B. 315. L. 15-16.

²Сборник документов музея графа М.Н.Муравьева / Сост. Белецкий. Вильна, 1906. Т. 1. С. 19.

³Merkys V. Nelegalioji lietuvių spauda kapitalizmo laikotarpiu: (Ligi 1904 m.): Politinės jos susikūrimo aplinkybės. V., 1978.

⁴Jučas M., Mulevičius L., Tyla A. Lietuvos valstiečių judėjimas 1861-1914 m. V., 1975.

⁵Meškauskas K., Puronas V., Meškauskienė M., Jurginis J. Lietuvos pramonė ikisocialistiniu laikotarpiu. V., 1976.

⁶Vėbra R. Pravoslavų dvasininkija ir nacionalinė spauda Lietuvoje 19 a. antroje pusėje // LTSR aukštųjų mokyklų mokslo darbai: Istorija (toliau - LTSR AMMD: Istorija). 1966. T. 8. P. 76-93.

⁷Vėbra R. Lietuvių visuomenė XIX a. antroje pusėje: Socialinės struktūros bruožai. V., 1990.

⁸Лазутка С. Революционная ситуация в Литве в 1859-1862 гг. М., 1961.

⁹Kulakauskas A. 1863 m. "Laikinių taisyklių Vilniaus, Kauno, Gardino, Minsko, Mogiliovo ir Vitebsko gubernijų liaudies mokykloms" parengimas ir svarstymai dėl lietuvių kalbos vartojimo Lietuvos pradžios mokyklose // LTSR AMMD: Istorija. 1986. T. 25. P. 35-52.

¹⁰LVIA. F. 378. BS. 1862 m. B. 640.

¹¹LVIA. F. 567. Ap. 4. B. 915.

¹²Ten pat. L. 36-49.

¹³LVIA. F. 378. BS. 1862 m. B. 640. L. 1.

¹⁴Ten pat. L. 1-3.

¹⁵Ten pat. L. 4.

¹⁶Ščebalskis (Ščebalskij Piotr Karlovič), 1810-1886, istorikas ir publicistas, kilęs iš Pskovo gub. bajorų. Baigė artilerijos mokyklą, kurį laiką dirbo tarnautoju ypatingiems pavedimams prie Vyriausiosios cenzūros valdybos, vėliau buvo Suvalkų ir Varšuvos mokyklų direktorių viršininkas. Rašė darbus iš Rusijos, Lenkijos bei Vakarų krašto istorijos.

¹⁷Raštingumo komitetas (Комитет грамотности). Raštingumo komitetai Rusijoje pradėjo steigti XIX a. 5-ame dešimtmetyje Maskvos Žemdirbystės draugijos iniciatyva. Jų tikslas buvo steigti mokyklas valstiečiams, liaudies bibliotekas, rengti knygas liaudžiai. Draugijų veikla ypač suintensyvėjo 6-ojo dešimtmečio pabaigoje.

¹⁸P. Ščebalskio 1862 m. gegužės 1 d. raštas švietimo ministrui // LVIA. F. 378. BS. 1862 m. B. 640. L. 5-12; F. 567. Ap. 4. B. 915. L. 22-27.

¹⁹LVIA. F. 378. BS. 1862 m. L. 4, 13.

²⁰Ten pat. L. 14-17.

²¹"Слово". 1861-1887 m. Lvove ukrainiečių kalba rusišku šriftu leistas visuomeninis, politinis ir literatūrinis laikraštis, kuris orientavosi

į Rusijos oficialiąją politiką ir kultūrą.

²²LVIA. F. 567. Ap. 4. B. 91. L. 8.

²³Ten pat. L. 6-11.

²⁴LVIA. F. 378. BS. 1862 m. B. 640. L. 21-22.

²⁵LVIA. F. 567. Ap. 4. B. 915. L. 36-49.

²⁶LVIA. F. 378. BS. 1862 m. B. 640. L. 31-32.

²⁷Ten pat. L. 33-34.

²⁸Ten pat. L. 35.

²⁹Ten pat. L. 42.

³⁰Merkys V. Min. veik. P. 29-40.

³¹LVIA. F. 567. Ap. 4. B. 915. L. 90.

³²Ten pat. L. 60.

³³LVIA. F. 567. Ap. 4. B. 915. L. 93.

³⁴LVIA. F. 378. BS. 1862 m. B. 640. L. 86.

³⁵Ten pat. L. 145.

³⁶LVIA. F. 567. Ap. 4. B. 915. L. 78-106.

³⁷"Дель". 1861-1865 m. Maskvoje ėjęs literatūrinis-visuomeninis savaitinis slavofilų laikraštis, red. I.S. Aksakovo.

³⁸L. Ivinskis 1863 m. pradžioje oficialiai buvo pakviestas žemaitiško laikraščio redaktoriūmi, bet dėl neramumų krašte atsisakė vykti į Vilnių, prašydamas palaukti ramesnių laikų. Panevėžio mokyklų direkcijos direktoriaus 1863 m. gegužės 10 d. raštas Nr. 425 Vilniaus švietimo apygardos globėjui // LVIA. F. 567. Ap. 4. B. 915. L. 51.

³⁹Rusiško žurnalo ir žemaitiško laikraščio programos // LVIA. F. 378. BS. 1862 m. B. 640. L. 76-80.

PUBLIKACIJA

Vilniaus švietimo apygardos globėjo k-ščio A. Širinskio-Šichmatovo 1863 m. balandžio 7 d. raštas Švietimo ministrui

No. 1788. 7 апреля 1863 г.*

К.Н. Ширинский-Шихматов

Господину Министру Народного Просвещения

Во исполнение Высочайшего повеления, последовавшего по всеподданнейшему докладу Вашего высокопревосходительства, в 3-й день истекшего января, о ежегодном отпуске в мое ведение из сумм Министерства Народного Просвещения по шести тысяч рублей серебром на издание в г. Вильно народного журнала на русском, литовском и самогитском языках, Ваше высокопревосходительство, от 12-го января за No. 255, изволили предложить мне приступить к составлению программы на издание сказанного народного журнала, по предварительном соглашении о том с Г. Виленским Военным, Ковенским, Гродненским и Минским генерал-губернатором и на основании тех данных, какие изложены в препровожденных при предложении Вашем копиях: 1) отношения к Вашему высокопревосходительству г. генерал-адъютанта Назимова, от 15 июня 1862 года, за No. 459, и следующей к сему отношению особой записки и 2) записки действительного статского советника Щебальского, и составленную таким образом программу представить на утверждение установленным порядком.

Принимая в соображение все данные, заключающиеся в означенных документах, я нахожу, что учреждаемый для западно-руссков народный журнал должен поставить себе главную задачу: содействовать умственному и нравственному образованию народа, в духе православия, русской народности и преданности Престолу и тем способствовать сближению западно-русского края с общим отечеством нашим - Россиею для взаимного их скрепления узами основных интересов в одно органическое целое. Поэтому первое место в журнале должны занять статьи религиозного и исторического содержания; в последних

*Dokumento rašyba taisyta.

преимущественное внимание следует обратить на разъяснение в народном сознании миновавшей судьбы Западной Руси и на возбуждение в народе чувства национального единства с великоруссами. Западно-русский народ должен знать, силою каких обстоятельств его родная земля, составлявшая издревле достояние русских государей, была отторгнута от единой России и подпала под власть иноплеменной Польши, какие претерпевала бедствия, угнетения и насилия от поляков, в долгое время их владычества, как руководимые духовенством предки его отстаивали от своих притеснителей святою Православною веру и свою народность, как русские государи оказывали постоянную защиту своим единоверцам в здешнем крае и т.п. От прошедших событий не труден будет переход и к настоящему времени, в видах предостережения народа от оболщений, хитростей и вредных замыслов польской пропаганды.

Кроме того, в журнал войдут все распоряжения правительства, относящиеся к сельскому населению и сведения из наук, полезные для крестьян в их житейском быту.

Такова, в общих чертах, главная цель народного журнала, назначаемого собственно для белорусских крестьян; что же касается другой части сельского населения западных губерний, т.е. жмудинов и литовцев, то так как по своему происхождению языку, вере и обычаям они составляют совершенно отдельное от белорусов племя, и их прошедшее не представляет тех явлений, какими полна история белорусов, поэтому я считаю необходимым для жмудинов и литовцев назначить особый журнал, главная цель которого, по моему мнению, должна состоять в утверждении в народе чувства преданности к Престолу, уважения к русскому правительству и в развитии идеи об отдельности этого племени от польской национальности.

Согласно сим целям, составлены для обоих журналов и программы. Название тому и другому предполагается дать одно и то же: "Друг народа". Относительно формы журнала, я нахожу более полезным: журнал, назначаемый для белорусов выпускать ежемесячно книжками, от 4-х до 6-ти обыкновенных печатных листов каждая, во-первых, потому, что книга пользуется в народе большим почётом, нежели летучий газетный листок, во-вторых, важность дела, органом которого будет служить журнал, требует многих обширных по содержанию статей;

разбивать их на несколько газетных номеров было бы крайне неудобно для читателей, не привыкших к последовательному чтению газет; между тем, в книжке такого рода статьи могут быть помещены в одном номере целиком, так что, если независимо от годовой подписки, будет допущена и продажа отдельных номеров журнала, то каждая его книжка представит весьма интересное и поучительное чтение для народа. Но для жмудинов и литовцев издание журнала в форме книжек представляет, с одной стороны, значительные затруднения, по недостатку деятелей, с другой - риск, по неизвестности, как принят будет журнал сельским населением Жмуди и Литвы, находящимся под сильным влиянием римско-католического духовенства, разделяющего вполне стремления польской партии; и потому на первое время я нахожу более сообразным с обстоятельствами дать жмудскому журналу газетную форму, выпуская его по одному листу в две недели, в формате газеты "День"³⁷. Если этот опыт будет удачен, в таком случае в последствии газета может быть обращена в еженедельное издание, или в ежемесячное, смотря по степени ее успеха и количеству материалов. Относительно же языка газеты, предполагается отдел правительственных распоряжений печатать в двух текстах: русском и самогитском, а остальные отделы на самогитском языке, без подразделения его на самогитский и литовский. Так как самогитский язык, которым говорит жмудское население Ковенской губернии и на котором печатаются молитвенники, календарь и другие книги, по мнению лиц, компетентных в этом деле, будет понятный и для литовцев; опыт, впрочем, всего яснее или подтвердит это предположение, или укажет на необходимость ввести в газету и литовский язык.

Для большего распространения учреждаемых журналов в народе обязательная их выписка волостными правлениями и сельскими обществами, по крайней мере, на первое время, пока существование их достаточно не упрочится, оказывается мерою необходимою, что впрочем для этих мест не будет обременительно, так как цена за годовое издание назначается самая доступная, именно: за журнал 1 рубль 50 копеек с пересылкою, за газету 1 рубль 25 копеек. А если можно будет исходатайствовать бесплатную разсылку, то подписная

цена останется: 1 рубль для журнала и 75 копеек для газеты. Для сельских православных священников выписка журнала, а для жмудских и литовских католических священников газеты, я полагаю, не должна быть обязательною, но следующим уважениям: православные священники, при скудных своих средствах, должны делать много других пожертвований, как-то: на украшение церквей, на выписку духовных журналов, епархиальных ведомостей и пр. При этом, получение журнала означенными местами и народными училищами, состоящими в ведомстве учебного округа, доставит священникам полную возможность ознакомиться с его содержанием. Предложение же обязательной подписки на жмудскую газету католическим священникам, хотя и не представит для них ни малейшего обременения в денежном отношении, так как материальное их положение вообще хорошо обеспечено, но, по всей вероятности, оно будет принято ими с недоверием. Таким образом выписку журнала предполагается сделать обязательною для всех волостных правлений и сельских обществ губерний: Виленской, Гродненской, Минской, Витебской и Могилевской, а выписку газеты - для губернии Ковенской и тех местностей губерний Виленской и Гродненской, где сельское население принадлежит к литовскому племени. Во все народные и приходские училища Министерства Народного Просвещения, находящиеся в поименованных губерниях, журнал или газета, смотря по местности, высылаются бесплатно, по одному экземпляру в каждое училище.

Для каждого из двух предпринимаемых изданий предполагается назначить особого редактора; один из них, именно заведывающий редакциею белорусского журнала, будет главным: он имеет общее наблюдение и за изданием жмудской газеты, сообщает для помещения в первый ее отдел русский текст, а в прочие отделы - статьи из своего журнала для перевода их на самогитский язык.

Все статьи, назначаемые для журнала, должны быть, по моему мнению, предварительно рассмотрены в совете редакции, состоящем из лиц, избранных по усмотрению попечителя учебного округа.

Принимая во внимание важность и трудность дела, равно и то обстоятельство, что оба издания составляют предприятие правительственное, я считаю необходимым, для привлечения к

занятию редакторских должностей лиц сведущих, способных и усердных, назначить им достаточное содержание и считать их в государственной службе, по учебному ведомству: редактора белорусского журнала в VIII классе, с годовым окладом жалованья в 1200 рублей серебром, без квартиры, и редактора жмудской газеты в IX классе с 600 рублей жалованья и с квартирою при управлении Округа. Сверх того, в пользу редакторов можно было бы назначить по 10 с подписной суммы, от каждого необязательного подписчика.

К занятию должности редактора белорусского журнала приглашён мною старший учитель Минской гимназии Шумович, а для жмудской газеты - старший учитель Иоганишкельского училища Ивинский - лица, сколько могу судить, соответствующие новому своему назначению³⁸. Об утверждении их в этих должностях я буду иметь честь, вслед за получением утверждения программ журнала и газеты, войти к Вашему высокопревосходительству с особым представлением.

Издание предполагается начать с 1-го сентября настоящего года, но на заготовление материалов, приглашение сотрудников и корреспондентов, на устройство материальной стороны издания и на другие приготовительные занятия, неизбежные в журнальном деле, необходимо придётся употребить два или три месяца, и потому, препровождая при сем, в особых приложениях: 1) программу белорусского журнала "Друг народа" и 2) программу жмудской газеты "Друг народа", имею честь покорнейше просить Ваше высокопревосходительство об исходатайствовании их утверждения и о разрешении начать дело и производить жалованье редакторам с 1-го июня. Но так как ассигнованная на издание журнала сумма в настоящем году не может быть израсходована на этот предмет в полном количестве 6000 рублей, поэтому остатки её, какие окажутся в конце года, за покрытием всех издержек по журналу, имею честь покорнейше просить Ваше высокопревосходительство разрешить мне употребить на приобретение книг для устройства книжных складов при церквях и народных училищах.

Вместе с тем, имею честь присовокупить, что если проект учреждения Западно-русского братства в г. Вильне осуществится, в таком случае, по моему мнению, с большею пользою для дела, братству могло бы быть поручено и издание народных

журналов, с отпуском в его ведение ассигнованной на этот предмет суммы.

Программа народного журнала "Друг народа"

С 1-го сентября 1863 года будет издаваться в г. Вильне ежемесячно, книжками от 4 до 6 печатных листов, народный журнал, под заглавием "Друг народа", по нижеследующей программе:

Отдел I. Законы и распоряжения правительства, касающиеся простого народа, с объяснением, на простонародном языке, точного их смысла; известия о наиболее замечательных решениях и приговорах волостных сходов и судов, о деятельности волостных старшин и других лиц, принадлежащих к составу сельского управления, не только в западных губерниях, но и в других частях империи.

Отдел II. Учение религиозно-правственное, имеющее применение к общежитию; рассказы из Священной и Церковной истории, особенно из времен Унии; жития святых, чтимых православною церковью; объяснение значения праздников, церковных обрядов и богослужения; примеры благочестивых дел и христианских подвигов, взятые из жизни, прошедшей и настоящей, русского народа; вообще все статьи, имеющие целью развить и утвердить в народе истины православной веры и христианской нравственности.

Отдел III. Рассказы о важнейших событиях из русской истории, в особенности из истории Западной Руси во времена владычества Польши, биографические очерки знаменитых исторических деятелей и других замечательных лиц, преимущественно, вышедших из среды народа; рассказы о деятельности церковных братств в прежнее время; описания старинных православных монастырей и церквей края.

Отдел IV. а) практические сведения о сельском хозяйстве, о местных промыслах и торговле; распространение в народе здравых понятий о значении экономии, труда и капитала.

б) наставления о сохранении здоровья людей и домашнего скота и о предупреждении болезней; сведения о том, как следует подавать первую помощь в разных несчастных случаях, как-то: при ушибах, ожогах, замерзании и т.д.

в) сведения о природе и ее явлениях, с объяснениями их.

Отдел V. Рассказы из простонародного быта - истинные происшествия и вымышленные; характеристические очерки из жизни крестьян в прежнее время, описание нравов, обычаев, суеверий и обрядов местных крестьян; песни, сказки, легенды, поговорки и пословицы.

Отдел VI. Известия о распространении в народе грамотности, об открытии школ, об учреждении при церквях и училищах народных библиотек и книжных складов; о пожертвованиях, поступивших от разных лиц в пользу народного образования в Западном крае; об участии, принимаемом в этом деле сельскими обществами, волостными старшинами и другими лицами из народа, равным образом, и о встречаемых школами противодействиях; известия о книгах для народного чтения. В этот отдел войдут также сведения о ходе народного образования во внутренних русских губерниях.

Отдел VII. Замечательные происшествия в крае и частные случаи: пожары, убийства, дела человеколюбия и пр. естественные события: бури, наводнения, метеоры и т.п.; сведения о важнейших местных ярмарках; открытия и изобретения; деятельность братств в настоящее время; известия о механиках-самоучках и о других замечательных личностях из народа; корреспонденция журнала из разных местностей края, для точнейшего уяснения нужд и потребностей сельского населения, и другие мелкие статьи, соответствующие цели журнала.

Все статьи журнала должны быть изложены на чисторусском языке, в форме, вполне доступной для понимания простолюдинов; для большей ясности изложения, допускаются и местные слова и обороты, взятые из народной речи; песни же, сказки и легенды, вообще все произведения народного творчества печатаются на том самом наречии, на каком они поются и говорят.

Если средства окажутся достаточными, то при книжках журнала будут выдаваемы особые приложения, состоящие из снимков древних чудотворных православных икон, подписчики получают также портреты Государя Императора, Государыни Императрицы и Наследника Престола.

Авторы получают вознаграждение за свои труды в следующем размере: за оригинальные статьи от 30 до 50 и 75 рублей серебром за печатный лист, за компиляции и составные

статьи, от 20 до 30 рублей, за переводы, от 15 до 20 рублей.

Подписная цена за годовое издание, без доставки - 1 рубль, с доставкой на дом в г. Вильне и с пересылкою иногородним подписчикам - 1 рубль 50 копеек. Цена каждого номера отдельно - 10 копеек, с доставкой и пересылкою - 20 копеек. Лицо, подписавшееся на десять экземпляров, один экземпляр получает бесплатно. Подписка принимается в Конторе редакции, при Управлении Виленского Учебного Округа, в г. Вильне. Г.г. подписчики и авторы благоволят адресовать свои письма, корреспонденции и статьи так: редактору белорусского журнала "Друг народа" при Управлении Виленского Учебного Округа, в г. Вильне.

Статьи, признанные редакцией неудобными к напечатанию в журнале, возвращаются авторам или уполномоченным от них лицам, по личному их востребованию; обратной пересылки статей редакция на себя не принимает.

Все статьи, доставленные в редакцию, должны быть за подписью и адресом автора, иначе не будут напечатаны. Но для публики имя автора, если он того пожелает, может остаться неизвестным.

Программа народной газеты на самогитском языке, под названием "Друг народа".

С 1-го сентября 1863 года в г. Вильне будет издаваться народная газета на самогитском языке, под названием "Друг народа" по нижеследующей программе:

Отдел I. Законы и распоряжения правительства, касающиеся простого народа, с объяснением, на самогитском языке, точного их смысла; известия о наиболее замечательных решениях и приговорах волостных судов, о деятельности волостных старшин и других лиц, принадлежащих к составу сельского управления, не только на Жмуди, но и в других частях Империи.

Все статьи этого отдела печатаются в двух текстах: русском и самогитском.

Отдел II. Учение религиозно-правственное, имеющее применение к общежитию; рассказы из Священной истории Ветхого и

Нового Завета; примеры благочестивых дел и христианских подвигов и другие статьи религиозно-правственного содержания.

Отдел III. Рассказы о важнейших событиях из русской и литовской истории; жизнеописания знаменитых исторических деятелей и других замечательных лиц, преимущественно вышедших из среды народа.

Отдел IV. а) практические сведения о сельском хозяйстве, о местных промыслах и торговле;

б) наставления о сохранении здоровья людей и домашнего скота, о предупреждении болезней и о том, как следует подавать первую помощь в разных несчастных случаях, как-то: при ушибах, ожогах, замерзании и т.д.

в) сведения о природе и ее явлениях, с объяснением их.

Отдел V. Рассказы из простонародного быта; характеристические очерки из жизни крестьян в прежнее время; описание нравов, обычаев, суеверий и обрядов жмудинов и литовцев; песни, сказки, легенды, пословицы и поговорки.

Отдел VI. Замечательные происшествия, естественные события и частные случаи в крае; сведения о ярмарках, открытия и изобретения; известия об открытии школ, о книгах для народного чтения и о лицах, содействующих распространению в народе образования; корреспонденции газеты и другие мелкие статьи, соответствующие цели издания.

Все статьи последних пяти отделов излагаются на самогитском языке, в форме, вполне доступной для понимания простолюдинов.

Авторы получают вознаграждение за свои труды в следующем размере: за оригинальные статьи - от 30 до 50 и даже 75 рублей за печатный лист, за компиляции и составные статьи от 20 до 30 рублей, за перевод - от 15 до 20 рублей.

Статьи, признанные редакцией неудобными к напечатанию в газете, возвращаются авторам или доверенным от них лицам, по личному их востребованию; обратной высылки статей редакция на себя не принимает.

Все статьи, доставляемые в редакцию, должны быть за подписью и адресом автора, иначе не будут напечатаны. Но для публики имя автора, если он того пожелает, может остаться неизвестным.

Подписная цена за годовое издание, состоящее из 24-х номеров, без доставки 75 копеек, с доставкой на дом в г. Вильне и с пересылкою иногородним подписчикам – 1 рубль 25 коп. Цена за один номер – 5 копеек без пересылки. Лицо, подписавшееся на десять экземпляров газеты, получает один экземпляр бесплатно. Подписка принимается в конторе редакции, при Управлении Виленского Учебного Округа, в г. Вильне. Г.г. подписчики и авторы все свои требования по журналу, письма и статьи благоволят адресовать так: Редактору самогитской газеты "Друг народа", при Управлении Виленского Учебного Округа, в г. Вильне³⁹.

LVIA. F. 567. Ap. 4. B. 915. L. 36-49./Juodraštis/

Vertimas

Nr. 1788. 1863 m. balandžio 7 d.

K-tis Širinskis-Šichmatovas p. liaudies švietimo ministrui

Jūsų prakilnybė, vykdydamas Aukščiausiąjį paliepimą, [kaip atsakymą] į Jūsų sausio 3 d. nuolankiausią pranešimą, [kuriuo siūlėte] skirti mano žiniai kasmet po šešis tūkst. rb. sidabru iš Liaudies Švietimo ministerijos sumos liaudies žurnalo rusų, lietuvių ir žemaičių kalbomis leidimui Vilniuje; sausio 12 d. [raštu] Nr. 255 teikėtės pasiūlyti man pradėti rengti minėto liaudies žurnalo leidimo programą, iš anksto dėl to susitarus su p. Vilniaus kariniu, Kauno, Gardino ir Minsko generalgubernatoriumi ir remiantis tais duomenimis, kurie pateikti prie Jūsų pasiūlymo pridėtose kopijose: 1) p. generolo adjudanto Nazimovo 1862 m. birželio 15 d. rašte dėl Jūsų prakilnybės [pasiūlymo] bei prie jo pridėtame atskirame aiškinamajame rašte ir 2) tikrojo valstybės patarėjo Ščebalskio aiškinamajame rašte ir tokiu būdu sudarytą programą nustatyta tvarka pateikti tvirtinti.

Atsižvelgdamas į visus duomenis, pateiktus minėtuose dokumentuose, manau, kad steigiamo liaudies žurnalo vakarų rusams pagrindinis uždavinys turėtų būti: paremti protinį bei moralinį liaudies švietimą pravoslavybės, rusiškojo tautiškumo ir ištikimybės Sostui dvasia ir tuo prisidėti Vakarų Rusijos kraštą suartinant su bendra mūsų tėvyne

- Rusija, [siekiant] jų tarpusavio susijungimo pagrindinių interesų saitais į bendrą organinę visumą. Todėl pirmą vietą žurnale turi užimti religinio ir istorinio turinio straipsniai. Pastaruosiuose išskirtinis dėmesys teiktinas buvusio Vakarų Rusijos likimo išaiškinimui liaudžiai ir nacionalinės vienybės su didžiarusiais jausmo sužadimui. Vakarų rusų liaudis turi žinoti, dėl kokių aplinkybių jos gimtoji žemė, nuo seno Rusijos valdovų nuosavybė, buvo atplėšta nuo bendratikės Rusijos ir pateko į kitatautės Lenkijos valdžią, kokias patyrė nelaimės, lenkų spaudą ir prievartą, per ilgą jų valdymo laiką, kaip dvasininkijos vadovaujami jos protėviai gynė nuo prispaudėjų šventą pravoslavų tikėjimą ir tautiškumą, kaip Rusijos valdovai nuolat gynė savo bendratikius šiame krašte ir pan. Nuo praėjusių įvykių nesunku bus pereiti prie šio meto, perserginti liaudį apie lenkų propagandos gundymus, gudrybes ir piktas užmačias.

Be to, žurnale turėtų būti spausdinami visi liaudžiai svarbūs vyrausybės potvarkiai ir valstiečiams naudingos mokslo žinios.

Toks, bendrais bruožais, pagrindinis liaudies žurnalo, skiriamo specialiai baltarusių valstiečiams, tikslas. Žemaičiams ir lietuviams, kurie savo kilme, kalba, tikėjimu ir papročiais sudaro visiškai skirtingą nei baltarusiai tautybę (племя), o jų praeitis skirtinga nuo baltarusių istorijos, manau, būtina skirti atskirą žurnalą, kurio pagrindinis tikslas būtų įtvirtinti liaudyje ištikimybės Sostui jausmą, pagarbą Rusijos vyriausybei ir ugdyti mintį apie šios tautybės (племя) atskirumą nuo lenkų tautos (национальность).

Atsižvelgiant į šiuos tikslus, abiem žurnalams sudarytos programos. Vienam ir kitam pavadinimą numatoma suteikti tą patį: "Liaudies draugas". Kalbant apie žurnalo formą, man regis, naudingiau būtų: baltarusiams skirtą žurnalą leisti kas mėnesį knygutėmis, kiekviena nuo 4 iki 6 įprastų spaudos lankų, pirmiausia dėl to, kad knyga liaudies labiau gerbiama, nei skrajojantis laikraštinis lapelis, antra, svarba reikalo, kurio organu bus žurnalas, reikalauja daugelio plačios apimties straipsnių; išskirstyti

juos per kelis laikraščio numerius būtų ypač nepatogu skaitytojams, nepratusiems nuosekliai skaityti laikraščius, tuo tarpu knygutėje tokie straipsniai gali būti išspausdinti viename numeryje, taigi, jeigu, nepriklausomai nuo metinės prenumeratos, bus leidžiama pardavinėti atskirus žurnalo numerius, tai kiekviena jo knygutė taps gana įdomiu ir pamokomu skaitiniu liaudžiai. Tačiau žemaičiams ir lietuviams žurnalo leidimas knygutėmis sukelia, iš vienos pusės, didelius sunkumus dėl veikėjų trūkumo, iš kitos - riziką, nežinant, kaip žurnalą priims Žemaitijos ir Lietuvos kaimo gyventojai, stipriai veikiami Romos-katalikų dvasininkijos, kuri visiškai pritaria lenkiškosios partijos siekiams, ir todėl pirmai pradžia, man regis, labiau tiktų laikraštinės formos žemaitiškas žurnalas, leidžiant jį po vieną lapą kas dvi savaites, laikraščio "Diena" formato. Jei šis bandymas pavyks, laikraštį bus galima paversti savaitiniu arba mėnesiniu leidiniu, atsižvelgiant į jo pasisekimą ir medžiagos kiekį. Vyriausybės potvarkių skyrių numatoma spausdinti dviem tekstais: rusų ir žemaičių, o likusius skyrius žemaičių kalba, neskiriant jos į žemaičių ir lietuvių. Žemaičių kalba, kuria kalba Kauno gubernijos gyventojai žemaičiai ir kuria spausdinamos maldaknygės, kalendorius bei kitos knygos, šiuo klausimu kompetentingų asmenų nuomone, bus suprantama ir lietuviams. Tiesą sakant, patirtis arba patvirtins šią prielaidą, arba parodys, jog būtina leisti laikraštį ir lietuvių kalba.

Tam, kad steigiami žurnalai labiau plistų, juos privalėtų užsiprenumeruoti valsčių valdybos ir kaimų bendruomenės, bent jau iš pradžių, kol jie pakankamai įsitvirtins. Tai yra būtina priemonė, [kuri], tarp kitko, šioms įstaigoms nebus apsunkinanti, kadangi metinė leidinio kaina nustatoma pati prieinamiausia, t.y.: už žurnalą 1 rublis 50 kapeikų su persiuntimu, už laikraštį - 1 rublis 25 kapeikos. O jei bus galima išprašyti nemokamą persiuntimą, tai prenumeratos kaina liks: 1 rublis už žurnalą ir 75 kapeikos už laikraštį. Kaimo pravoslavų dvasininkams, o žemaičių ir lietuvių katalikų kunigams laikraščio prenumerata, mano manymu, neturi būti privaloma dėl

šių priežaščių: pravoslavų dvasininkai iš skurdžių savo pajamų turi daug kitų išlaidų, kaip antai: cerkvių puošimui, dvasinių žurnalų bei vyskupijos žinių prenumeratai ir kt. Be to, tai, kad žurnalą gaus nurodytos įstaigos bei liaudies mokyklos, priklausančios švietimo apygardai, suteiks dvasininkams galimybę susipažinti su jų turiniu. Pasiūlymas katalikų dvasininkams privalomai prenumeruoti žemaitišką laikraštį, nors ir nebus jiems jokio sunkumo dėl pinigų, kadangi jų materialinė padėtis gana gera, didžiausia tikimybė, [kad] bus priimtas nepatikliai. Taigi žurnalo prenumeratą numatoma padaryti privalomą visoms valsčių valdyboms ir kaimų bendruomenėms Vilniaus, Gardino, Minsko, Vitebsko ir Mogiliovo gubernijose, o laikraščio prenumeratą - Kauno gubernijoje ir tuose Vilniaus ir Gardino gubernijų vietovėse, kur kaimo gyventojai priklauso lietuvių tautybei. Į visas Liaudies švietimo ministerijos liaudies ir parapijines mokyklas, kurios yra minėtose gubernijose, žurnalas arba laikraštis, atsizvelgiant į vietovę, siunčiamas nemokamai po vieną egzempliorių į kiekvieną mokyklą.

Kiekvienam iš dviejų rengiamų leidinių numatoma skirti atskirą redaktorių; vienas iš jų, t.y. vadovaujantis baltarusiškojo žurnalo redakcijai, bus vyriausiasis; jis bendrai prižiūrės ir žemaitiško laikraščio leidimą, pateiks pirmam jo skyriui rusišką tekstą, o į kitus skyrius - straipsnius iš savo žurnalo vertimui į žemaičių kalbą.

Visus žurnalui skiriamus straipsnius, mano nuomone, turėtų iš anksto peržiūrėti redakcijos taryba, kurią sudarytų asmenys, išrinkti švietimo apygardos globėjo nuožiūra.

Atsizvelgiant į reikalo svarbą ir sunkumą, taipogi ir į tą aplinkybę, kad abu leidiniai yra vyriausybės leidžiami, mano manymu, [norint] pritraukti į redaktorių pareigas asmenis išmanančius, gabius ir uolius, būtina skirti jiems algą ir laikyti juos valstybiniais švietimo žinybos tarnautojais: baltarusiško žurnalo redaktorių VIII klasės su metiniu atlyginimu 1200 sidabrinių rublių, be buto, ir žemaitiško laikraščio redaktorių IX klasės su 600 rublių atlyginimu ir su butu prie apygardos valdybos. Dar daugiau, redaktoriams būtų galima skirti 10%

prenumeratos sumos nuo kiekvieno neprivalomo prenumeratoriaus.

Baltarusiško žurnalo redaktoriaus pareigoms užimti aš pakviečiau Minsko gimnazijos mokytoją Šumovičių, o žemaitiškam laikraščiui - Joniškėlio mokyklos vyresnįjį mokytoją Ivinskį, - asmenis, kiek galiu spręsti, atitinkančius jų paskyrimą. Gavęs žurnalo ir laikraščio patvirtinimą, aš specialiu teikimu turėsiu garbės kreiptis į Jūsų prakilnybę, [prašydamas] patvirtinti juos šioms pareigoms.

Leidimą numatoma pradėti nuo šių metų rugsėjo 1-os, bet medžiagos paruošimui, bendradarbių ir korespondentų sukvietimui, leidinio materialinės dalies sutvarkymui ir kitiems neišvengiamiesiems parengiamiesiems darbams, būtinai prireiks dviejų ar trijų mėnesių, todėl, kartu pridėdamas atskirais priedais: 1) baltarusiško žurnalo "Liaudies draugas" programą ir 2) žemaitiško laikraščio "Liaudies draugas" programą, turiu garbės nuolankiausiai prašyti Jūsų prakilnybę išrūpinti jų patvirtinimą ir leisti pradėti darbą bei mokėti atlyginimus redaktoriams nuo birželio 1-os. Kadangi žurnalo leidimui skirta 6000 rublių suma visa šiais metais negali būti išnaudota, todėl likučius, kurie liks metų gale padengus visas žurnalo išlaidas, turiu garbės nuolankiausiai prašyti Jūsų prakilnybę leisti man panauduoti įsigyjant knygas įrengiamiesiems knygynams prie cerkvių ir liaudies mokyklų.

Kartu turiu garbės pridurti, kad, jeigu Vakarų rusų brolijos Vilniuje įsteigimo projektas bus įgyvendintas, tokiu atveju, mano nuomone, bus naudingiau brolijai pavesti ir liaudies žurnalų leidimą, perduodant jos žiniai šiam reikalui skirtą sumą.

Liaudies žurnalo "Liaudies draugas" programa

Nuo 1863 m. rugsėjo 1 d. Vilniuje, kas mėnesį, 4-6 spaudos lankų [apimties] knygutėmis bus laidžiamas liaudies žurnalas "Liaudies draugas", vadovaujantis tokia programa.

I skyrius. Įstatymai ir vyriausybės potvarkiai, skirti kaimo gyventojams, su jų tikslios prasmės išaiškinimu

liaudies kalba; žinios apie reikšmingus valsčių sueigų ir teismų sprendimus bei nuosprendžius, apie valsčių seniūnų bei kitų asmenų, įeinančių į valsčių valdybas, veiklą ne tik vakarinėse gubernijose, bet ir kitose imperijos dalyse.

II skyrius. Religinis - moralinis mokymas, pritaikomas kasdieniniam gyvenimui, pasakojimai iš Šventosios ir Bažnyčios istorijos, ypač iš Unijos laikų; pravoslavų bažnyčios garbinamų šventųjų gyvenimai, švenčių, bažnytinių apeigų ir pamaldų reikšmės aiškinimas; dievobaimingų darbų bei krikščioniškų žygdarbių pavyzdžiai, paimti iš rusų liaudies praėjusio ir dabartinio gyvenimo, tai yra straipsniai, kurių tikslas išugdyti ir įtvirtinti pravoslavų tikėjimo ir krikščioniškos moralės tiesas.

III skyrius. Pasakojimai apie svarbiausius Rusijos istorijos įvykius, ypač Vakarų Rusijos istorijos Lenkijos valdymo metu, garsių istorinių veikėjų ir kitų įžymių asmenų, pirmiausia kilusių iš liaudies, biografinės apybraižos; pasakojimai apie bažnytinių brolių veiklą ankstesniaisiais laikais; senovinių krašto pravoslavų vienuolynų bei cerkvių aprašymai.

IV skyrius. a) praktinės žinios apie žemės ūkį, apie vietinius amatus ir prekybą; teisingo supratimo apie ekonomijos, darbo ir kapitalo reikšmę skleidimas liaudžiai.

b) pamokymai, kaip išsaugoti žmonių ir naminių gyvulių sveikata, kaip apsisaugoti nuo ligų; žinios apie tai, kaip reikia suteikti pirmąją pagalbą įvairių nelaimingų atsitikimų, pvz., sumušimų, nudegimų, nušalimų ir t.t., atvejais.

c) žinios apie gamtą ir jos reiškinius su jų paaiškinimais.

V skyrius. Pasakojimai iš liaudies buities - tikri įvykiai ir išgalvoti; charakterinės apybraižos apie valstiečių gyvenimą ankstesniaisiais laikais; vietinių valstiečių būdo, papročių, prietarų ir apeigų aprašymas; dainos, pasakos, legendos, patarlės ir priežodžiai.

VI skyrius. Žinios apie raštingumo plitimą liaudyje, apie mokyklų atidarymą, apie liaudies bibliotekų ir knygynų steigimą prie cerkvių ir mokyklų; apie įvairių asmenų aukas liaudies švietimui Vakarų krašte; apie kaimų bendruomenių, valsčių seniūnų ir kitų asmenų iš liaudies

dalyvavimą šioje veikloje; taip pat ir apie pasipriešinimą, su kuriuo susiduria mokyklos; žinios apie liaudžiai [skirtas] knygas. Šiame skyriuje taip pat bus žinios apie liaudies švietimo eigą vidinėse Rusijos gubernijose.

VII skyrius. Reikšmingi įvykiai ir pavieniai atsitikimai krašte: gaisrai, žmogžudystės, labdaringi darbai ir kt.; gamtos reiškiniai: audros, potvyniai ir pan.; žinios apie svarbiausias vietines muges, atradimus ir išradimus; brolių veiklą šiuo metu; žinios apie savamokslius mechanikus ir kitas įžymias iš liaudies [kilusias] asmenybes; žurnalo korespondencija iš įvairių krašto vietovių, [siekiant] tiksliau išsiaiškinti kaimo gyventojų vargus bei poreikius, ir kiti smulkūs straipsniai, atitinkantys žurnalo tikslą.

Visi žurnalo straipsniai turi būti parašyti rusų kalba, visiškai suprantamai liaudžiai; didesniam dėstymo aiškumui leidžiami ir vietiniai žodžiai bei posakiai, paimti iš liaudies kalbos; gi dainos, pasakos ir legendos, ir visa kita liaudies kūryba spausdinama ta pačia tarme, kuria ji dainuojama arba sekama.

Jeigu pasirodys, kad lėšų užtenka, tai prie žurnalo knygučių bus išleidžiami specialūs priedai, kuriuos sudarys senų stebuklingų pravoslavų ikonų nuotraukos; prenumeratoriai taip pat gaus Jo prakilnybės Imperatoriaus, Jos prakilnybės Imperatorienės ir sosto [pėdinio] portretus.

Autoriai už savo darbus gauna tokio dydžio atlyginimą: už originalius straipsnius - nuo 30 iki 50 ir 75 sidabrinų rublių už spaudos lanką, už kompiliacijas ir sudėtinius straipsnius - nuo 20 iki 30 rublių, už vertimus - nuo 15 iki 20 rublių.

Metinės prenumeratos kaina, be pristatymo, 1 rublis, su pristatymu į namus Vilniuje ir su persiuntimu prenumeratoriams į kitus miestus - 1 rublis 50 kapeikų. Kiekvieno atskiro numerio kaina 10 kapeikų, su pristatymu ir persiuntimu - 20 kapeikų. Asmuo, kuris užsiprenumeruos dešimt egzempliorių, vieną egzempliorių gaus nemokamai. Prenumerata priimama redakcijos raštinėje, prie Vilniaus švietimo apygardos valdybos Vilniuje. P[onai] prenumeratoriai ir autoriai malonės adresuoti savo laiškus, korespondencijas ir straipsnius taip: baltarusiško žurnalo "Liaudies draugas"

redaktoriui prie Vilniaus švietimo apygardos valdybos Vilniuje.

Straipsniai, kuriuos redakcija pripažins netinkamais spausdinti, gražinami autoriams arba įgalotiems asmenims, jiems asmeniškai pareikalavus; redakcija nesūma straipsnius siųsti atgal.

Visi į redakciją pristatomi straipsniai turi būti pasirašyti ir su autoriaus adresu, kitu atveju spausdinami nebus. Bet visuomenei autoriaus vardas, jei jis to panorėtų, gali likti nežinomas.

Liaudies laikraščio žemaičių kalba "Laudies draugas" programa

Nuo 1863 m. rugsėjo 1 d. Vilniuje bus leidžiamas laikraštis žemaičių kalba "Liaudies draugas", vadovaujantis tokia programa:

I skyrius. Įstatymai ir vyriausybės potvarkiai, skirti paprastai liaudžiai, su jų tikslaus turinio išaiškinimu žemaičių kalba; žinios apie svarbiausius valsčių sueigų ir teismų sprendimus bei nuosprendžius; apie valsčių seniūnų bei kitų asmenų, įeinančių į valsčių valdybas, veiklą ne tik Žemaitijoje, bet ir kitose imperijos dalyse.

Visi šio skyriaus straipsniai spausdinami dviem kalbomis: rusų ir žemaičių.

II skyrius. Religinis - moralinis mokymas, pritaikomas kasdieniniam gyvenimui; pasakojimai iš Senojo ir Naujojo Testamento Šventosios istorijos; dievobaimingų darbų ir krikščioniškų žygdarbių pavyzdžiai ir kiti religinio - moralinio turinio straipsniai.

III skyrius. Pasakojimai apie svarbiausius Rusijos ir Lietuvos istorijos įvykius; garsių istorinių veikėjų ir kitų įžymių asmenų, pirmiausia kilusių iš liaudies, gyvenimo aprašymai.

IV skyrius. a) praktinės žinios apie žemės ūkį, vietinius amatus ir prekybą;

b) pamokymai, kaip išsaugoti žmonių ir naminių gyvulių sveikatą, apsisaugoti nuo ligų; apie tai, kaip reikia suteikti pirmąją pagalbą įvairių nelaimingų atsitikimų,

pvz., sumušimų, nudegimų, nušalimų ir t.t., atvejais.

c) žinios apie gamtos reiškinius ir jų paaiškinimai.

V skyrius. Pasakojimai apie liaudies buitį, charakteringos apybraižos apie valstiečių gyvenimą ankstesniais laikais; žemaičių ir lietuvių būdo, papročių, prietarų ir apeigų aprašymas; dainos, pasakos, legendos, patarlės ir priežodžiai.

VI skyrius. Svarbiausi įvykiai, gamtiniai reiškiniai ir pavieniai atsitikimai krašte; žinios apie muges, atradimus ir išradimus; žinios apie mokyklų atidarymą, apie knygas liaudžiai, apie žmones, padedančius skleisti švietimą liaudyje; laikraščio korespondencija ir kiti smulkūs straipsniai, atitinkantys leidinio tikslą.

Visi pastarųjų penkių skyrių straipsniai rašomi žemaičių kalba liaudies suvokimui tinkama forma.

Autoriai už savo darbus gauna tokio dydžio atlyginimą: už originalius straipsnius nuo 30 iki 50 ir 75 sidabrinių rublių už spaudos lanką, už kompiliacijas ir sudėtinius straipsnius - nuo 20 iki 30 rublių, už vertimus - nuo 15 iki 20 rublių.

Straipsniai, kuriuos redakcija pripažins netinkamais spausdinti, gražinami autoriams arba igalotiems asmenims, jiems asmeniškai pareikalavus; redakcija nesilima straipsnių siųsti atgal.

Visi į redakciją pristatomi straipsniai turi būti pasirašyti ir su autoriaus adresu, kitu atveju spausdinami nebus. Bet visuomenei autoriaus vardas, jei jis to panorėtų, gali likti nežinomas.

Leidinio, [kurį] sudarys 24 numeriai, metinės prenumeratos kaina be pristatymo 75 kapeikos, su pristatymu į namus Vilniuje ir su persiuntimu prenumeratoriams į kitus miestus - 1 rublis 25 kapeikos. Vieno numerio kaina - 5 kapeikos be persiuntimo. Asmuo, užsiprenumeravęs dešimt laikraščio egzempliorių, vieną egzempliorių gauna nemokamai. Prenumerata priimama redakcijos raštinėje prie Vilniaus švietimo apygardos valdybos Vilniuje. P[onai] prenumeratoriai ir autoriai visus savo pageidavimus žurnalui, laiškus ir straipsnius turėtų adresuoti taip: žemaitiško laikraščio "Liaudies draugas" redaktoriui prie Vilniaus švietimo apygardos valdybos Vilniuje.